

GRUNDTVIG OG SØNDERJYLLAND

Af *Troels Fink*.

Ingen enkeltmand i dansk åndsliv har haft større betydning for det danske Sønderjylland end Grundtvig. Hans tanker har fra den nationale kamps første gry haft varmhjertede talsmænd i denne landsdel; hans højskoleidé fandt med oprettelsen af Rødding Højskole sin første virkeliggørelse her, og man kan næsten ikke forestille sig den nationale kamp efter 1864 uden den kraft, der kom nordfra gennem de grundtvigske højskoler. Det er dog ikke formålet her nærmere at bestemme og skildre den grundtvigske retnings betydning for livet i grænselandet; opgaven er den mere begrænsede at redegøre for Grundtvigs syn på spørgsmålene i Sønderjylland, sådan som de tegnede sig i hans levetid.

Umiddelbart kunne man vente at finde ham forrest i den første fylking blandt dem, der følte sig kaldede til kamp for modersmålets genrejsning som dannelsessprog i de dansktalende dele af hertugdømmet. Man kunne vente, at han, der mere end nogen anden havde kærlighed til det danske sprog og ønskede det indsat i sin naturlige plads overalt i Danmark, før nogen anden havde reageret mod den forkuede stilling, modersmålet indtog i Sønderjylland. Men man finder hans *tanker* repræsenteret, før han selv viste nogen større interesse for danskheden i Slesvig. De grundtvigske tanker fandt deres første talsmand i Slesvig i professor i dansk ved Kiels universitet, Chr. Flor, der mere end nogen har æren af vækkelsen til dansk bevidsthed på modersmålets grund i det gamle grænseland. Det var naturligt at gribe til Grundtvigs tanker, for han kæmpede for danskheden mod tyskheden, men denne kamp tog sigte på forholdene i Danmark som helhed. Det var den tyske og den latinske dannelses plads i dansk opdragelse, han ville til livs. Sønderjylland lå i den forbindelse tilsyneladende uden for hans synsfelt; han har vel ment, at der ikke var ret meget at gøre, når man ikke engang kunne få de kongerigske danske rusket op.

I hvert tilfælde bliver man meget forbavset, når man læser Grundtvigs første samlede udtalelse om Sønderjylland. Der er i den ikke meget, der tyder på, at han havde forståelse for danskhedens fremtidsmuligheder. Anledningen til udtalelsen var det røre, som i 1830 blev fremkaldt

ved landfogeden på Sild, Uwe Jens Lornsens aktion til fordel for en fri forfatning i en selvstændig slesvig-holstensk stat, der kun skulle stå i personalunion med kongeriget. Dette slesvig-holstenske krav blev mødt med et næsten enstemmigt nej fra alle danske kredse, forsåvidt de interesserede sig for statens anliggender. En undtagelse danner imidlertid Grundtvig, der fremsatte sine synspunkter i en lille pjece: *Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsteen* (1831). Mens Lornsens krav gjorde det klart for adskillige danske, at Danmark i hvert tilfælde ikke kunne give afkald på Slesvig, giver Grundtvigs frisind sig et ejendommeligt og ikke særlig velovervejeth udslag: han vil lade Slesvig selv bestemme, om det vil høre til Danmark eller til Holsten, — thi selvgjort er velgjort. Nogen folkeafstemning tænkte han dog ikke på, men han ville lade alle slesvigere, der kunne skrive for sig, tage standpunkt til det i vor lille verden vigtige spørgsmål: »enten Slesvig helst vil have Landsfader tilfælles med os eller Kongehertug med Holsteen?« Selv formodede Grundtvig, at slesvigerne ville føle sig kongen mest forbundne, når han ville forene dem med Holsten. Der er altså intet, der tyder på, at han har forståelse for, at der på det gamle danske sproggrundlag kunne opvokse en ny dansk bevidsthed; i så fald ville han næppe ønske Slesvigs skæbne afgjort af de dannede; det var nemlig det samme som at give afkald på landsdelen, eftersom så at sige al dannelse var tysk.

De overvejelser, der førte Grundtvig til dette forslag, er overraskende som forslaget selv: »Men Slesvig! Ja, Slesvig! det ligger jo imellem Danmark og Holsteen og udgør altsaa unægtelig vort Mellem-værende, og Sagen er da kun, at det skulle ikke skille os ad, men forbinde os med hinanden, og hvad der kan tjene dertil er efter Omstændighederne unægtelig det Bedste«, og senere: »Men Slesvig eller Sønderjylland, hvis dobbelte Navn allerede klinger lidt tvivlsomt og tvetydigt, er dog virkelig et Been, man ikke let skal sige om, hvad Legeme det i Grunden hører til; thi enten man raadfører sig med Folkesproget eller med Historien, immer faar man det dobbelte eller tvivlsomme og tvetydige Svar, som ligger i Navnet«.

Med denne forhåndsindstilling kan det ikke undre, at Grundtvig hører til de forbeholdne og skeptiske, da Flor får isen brudt ved oprettelsen af bladet »Dannevirke« i 1838. Til L. C. Müller, den senere seminariefors-stander i Snedsted og Ranum, der på det tidspunkt var kapellan i Ribe, skriver Grundtvig¹⁾: »De har vel seet, der skal udkomme et »Dansk« Ugeblad i Haderslev under Patronat af Professorerne Flor og Poulsen i Kiel. Der er jo kun meget svagt Haab om, at det kan staae sig mod Holsteenernes og de holsteenske Slesvigeres rasende Modstand og bidrage til Vækkelsen af hvad Sønderjysk, der end findes, men dobbelt ønske-

¹⁾ Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II, s. 298. Brev af 1. 6. 1838.

ligt var det, fordi, hvis det mislykkedes, vil det være en uhyre Triumph for Plattydskens med sin høitydske Næse, saa hvad I Folk paa Grænsen kan gjøre til at forhindre det, bør visselig skee med Flid«. Nogen stor tro til bladets fremtid har Grundtvig altså ikke.

Men Flor ønskede netop at give bladet tilknytning til Grundtvigs arbejde; bladets navn var taget efter tidsskriftet »Dannevirke«, som Grundtvig udgav i årene 1816—19. Egentlig var det meningen, at tilknytningen til dette tidsskrift skulle have været endnu tydeligere tilkendegivet, idet Flor først påtænkte at kalde bladet »Ny Dannevirke«²⁾. Måske har Flor som den kloge general, han var, følt, at det var uhen-sigtsmæssigt alt for direkte at lede tanken hen på Grundtvigs tidsskrift; Grundtvig var endnu dengang af mange anset for noget af en fuserast.

Grundtvigs bange anelser med hensyn til »Dannevirke« slog heldigvis ikke til; det klarede sig godt og var i de følgende år det blad, der frem for alle andre viste Grundtvigs tanker forståelse og velvilje, noget han ikke var vant til fra de toneangivende københavnske blades side.

Men Grundtvig var stadig svær at rive med. Da der oprettedes bog-samlinger i Sønderjylland i årene 1839—40, fik Flor også Grundtvig til at yde støtte; men det kneb for ham at få viljen omsat til handling. Efter nogen tids forløb måtte Flor skrive til sin ven Hans Jørgen Blom for at bede denne gå til Grundtvig og spørge, om han helt havde glemt de stak-kels sønderjyder³⁾.

Men så talte P. Hiort Lorenzen 11. nov. 1842 dansk i Slesvigs stæn-dersal, og da blev Grundtvig fyr og flamme; det var vand på hans mølle. Det råb, han nu snart gennem mange år havde ladet lyde til kamp mod tyskeriet i Danmark, gav nu genlyd på det sted, hvor han mindst havde ventet det. Når danskerne i kongeriget ikke kunne mande sig op til dåd, hvorledes skulle så sønderjyderne kunne gøre det, hvor trykket var mange gange tungere? Men nu viste det sig altså, at det hårde tryk fremkaldte den voldsomste reaktion, og med dyb glæde så Grundtvig, at der rejste sig en vilje til at hævde modersmålets ret og ære. Det var endelig den dristige befriende handling, der kunne åbne øjnene på det danske folk og sprænge tyskeriets skal, endelig et svar på Grundtvigs mange opfor-dringer til dansk åndelig selvstændiggørelse. Grundtvig havde lov til at tolke Hiort Lorenzens handling på denne måde, for bag Hiort Lorenzen stod i denne situation Grundtvigs lærling Chr. Flor.

Hiort Lorenzens dristige demonstration og den modstand, den fremkaldte i stændersalen og blandt hertugdømmernes befolkning, føltes ud over hele Danmark som signalet til kamp, og den vakte pludselig i vide

²⁾ Brev af 17. 4. 1838 fra Flor til O. Lehmann. Lehmanns arkiv, Rigsarkivet. P. Lau-ridsen har mærkeligt nok i sin udgave af brevet, i »Da Sønderjylland vaagnedes I, s. 135 f., sprunget denne passus over.

³⁾ Brev fra Flor til Blom 5. 12. 1939, H. Rosendahl: Grundtvig og Sønderjylland. Danskeren XI, 1896, s. 261.

danske kredse en hidtil ukendt forståelse for de nationale opgaver i Sønderjylland. Skønt der ellers var en dybtgående politisk uenighed i landet, bl. a. om betimeligheden af en fri forfatning, viste det sig, at det nationale kunne samle på tværs af skellene. For Grundtvig betød det, at han fik en mere central plads i sit folk. Han havde i længere tid haft en menighed, der sluttede op om hans kristelige forkyndelse; hans folkelige tanker havde fra 1838 fundet genklang i en kreds, der i 1839 grundlagde den første grundtvigsk-prægede forening, det såkaldte »Danske Samfund«. Fra 1842 erkendte man også videre ud hans betydning; der var skabt en virkelighedsbaggrund for at forstå den sang om modersmålet, Grundtvig havde skrevet i julen 1837, da censuren over ham blev hævet. Særlig et af versene var som møntet på situationen:

Modersmaal er vort hjertesprog,
kun løs er al fremmed tale,
det alene i mund og bog
kan vække et folk af dvale.

Det var netop i alleregentligste forstand modersmålet, der i Sønderjylland vakte et folk af dvale, og som nu også var ved at gøre det i hele landet.

Ligesom den nationale fællesfølelse, der vakttes ved Hiort Lorenzens tale, skabte større respekt om Grundtvig i Danmark, således skabte den også en bedre sangbund for de unge liberales tale om et Danmark til Ejderen som Danmarks politiske mål. Deres andet store mål var en fri forfatning. På dette punkt var Grundtvig imidlertid dybt uenig med dem. Grundtvig var før 1848 enevældens talsmand. »Kongehånd og folkestemme, begge stærk, begge fri«, skrev han med henblik på stænderforfatningen, som forekom ham at fordele magten mellem konge og folk på en god måde.

I det nationale spørgsmål var der på flere punkter overensstemmelse mellem Grundtvig og de nationalliberale. Grundtvig kunne være enig med dem om det ønskelige i, at Danmark blev frigjort fra den forbindelse med Tyskland, som fulgte af Holstens tilhørsforhold til det tyske forbund; og de nationalliberale indså fuldtud, at det var af betydning at fremme dansk kultur i Slesvig, men de lagde hovedvægten på at få løsnet den politiske forbindelse med det tyske forbundsland Holsten, mens Grundtvig lagde mere vægt på den åndelige selvstændiggørelse i forhold til tyskheden, og på det nationalt-kulturelle arbejde i Sønderjylland.

Grundtvig fremsatte kort efter nytår 1843 sin opfattelse af forholdene i Sønderjylland i en tale i »Danske Samfund«. Han udgav den som pjece »Nytaarsønske i Danske Samfund« ledsaget af et digt om Peter Hiort

Lorenzen, hvor der i folkevisestil tales om den tapre Hr. Peder fra Sønderborg⁴). Talen var desuden forsynet med et forord, hvori Grundtvigs tanker om Danmarks frigørelse fra tyskheden sammenkædes med tanken om Sønderjyllands frigørelse fra holstenerne. Frem for alt betoner han, at der er en åndens kamp, der skal føres. Det er ikke nok, at man råber hurra for Peter Hiort Lorenzen og beder kongen hævde danskernes naturlige ret i Slesvig. Der er kun eet, der kan forslå, og det er, at det danske folk viser, at det er blevet sig bevidst og »fortsætter sit gamle Levnetsløb saa kraftigt og elskeligt, at Vennerne faar Lyst og Mod til at følge med, og Fienderne faae Syn for Sagn om, at der er et *Dansk Rige og Tungemaal*, der vel ei er skabt til at gjøre Erobringer, men dog er istand til at forsvare sine gamle Grænser.«

Som middel til at bryde den åndelige afhængighed af det fremmede i almindelighed og det tyske i særdeleshed så Grundtvig opelskningen af en dansk dannelse, der kun kunne virkeliggøres ved en dansk højskole. Slesvig-holstenerne har lært os, siger han i sin nytårstale 1843, at det er på høje tid at grunde en højskole, hvis den ikke kun skal blive en bautasten på den levende danskheds grav. »Ja, det er visselig paa høje Tid, at den midt i Fædrelandet husvilde Danskhed faar et Hjem, hvor den kan boe og bygge, avle Børn og opelske dem til Folkelivets Fortsættelse fra Slægt til Slægt, til Grændsernes tappre Forsvar«.

Grundtvig kunne endnu i mange år have talt for døde øren om dansk dannelse og en dansk højskole, hvis ikke slesvig-holstenerne ved deres adfærd mod Peter Hiort Lorenzen havde åbnet øjnene på det danske folk, så flere og flere indså, at en højskole var nødvendig i Sønderjylland. Midlerne til den kunne ejendommeligt nok indsamles af Grundtvigs indre politiske modstandere med hans gamle uven H. N. Clausen i spidsen. Ikke af begejstring for ideen, men simpelthen, fordi der ikke var andre muligheder, hvis man ville gøre noget for dansk kultur i Sønderjylland. Men en højskole kunne selvfølgelig laves på mange måder; at virkeliggørelsen kom til at ligge så nær Grundtvigs idé, som tilfældet blev, skyldes igen Christian Flor.

På Skamlingsbanke mødtes Grundtvig 4. juli 1844 første gang personligt med Sønderjylland. Hans tale blev for mødedeltagerne den store oplevelse. Sammenligner man hans ord med Orla Lehmanns, træder forskellen på de to opfattelser tydeligt frem. Lehmann betonedede især, at historien, naturen og retten havde sat Danmarks grænse ved Ejder, mens Grundtvig igen engang understregede, at det vigtigste nu var en højskole for danskhed.

Der hviler en festlig glans over det store Skamlingsbankemøde i 1844. Hvad St. St. Blicher ikke ret formåede med sine Himmelbjergfester,

⁴) P. H. L. var valgt i Sønderborg, men bosat i Haderslev.

fordi de ikke havde et bestemt mål og ikke kunne give sangbund for stærke nationale klange, det virkeliggjordes nu på Skamlingsbanke, da danske nord og syd for Kongeågrænsen efter i lang tid at have stået hinanden fjernt mødtes til nyt fællesskab. Skolen i Rødding blev til virkelighed i efteråret 1844, og man kunne have ventet, at den ville have haft Grundtvigs mest levende interesse; men det havde den kun i begrænset omfang, Grundtvig var først om fremmest optaget af sin Sorøtanke. Det er mærkeligt nok ikke rigtigt, når f. eks. Jørgen Bukdahl hævder: »Grundtvigs Hjerter hang ved denne Rødding-virkeliggørelse af hans gamle Drøm om en dansk og nordisk Skole for Ungdommen«⁵⁾. For Grundtvig var Rødding-skolen ikke virkeliggørelse af hans ideal, kun en beskeden spire. Grundtvig skriver i et brev til P. Rørdam: »Bondeskolen i Rødding er en Spaadom eller rettere et handfaaet Pant paa Spaadommens Opfyldelse i sin Tid og Tiden er først, naar Folket begynder selv at føle Trang dertil«⁶⁾. Da Rørdam året efter foreslog Grundtvig, at de i fællesskab skulle tage en tur til Rødding, svarede Grundtvig, at det havde han ikke mod på, og begrundelsen er den besynderlige: »da jeg, Gud ske Lov!, befinder mig vel, er i Arbejde og veed ikke, hvortil Rejsen skulde nytte«⁷⁾. Trods alt er denne kølighed lidt ejendommelig. Selv om Rødding-skolen var beskeden sammenlignet med Grundtvigs drøm om skolen i Sorø, kunne der dog være grund til, at Grundtvig skaffede sig et personligt indtryk af arbejdet i Rødding.

I de sidste år af Christian VIII.s regeringsår gled de specielt sønderjyske problemer mere i baggrunden for de storpolitiske, især spørgsmålet om, hvem der skulle arve det danske rige, når kongeslægten, hvad der var alvorlig fare for, i overskuelig fremtid ville uddø. Også spørgsmålet om en fri forfatning var på dagsordenen, men det aftvang ikke Grundtvig større interesse eller sympati.

I marts 1848 blev både forfatningssagen og det sønderjyske spørgsmål aktuelle. Grundtvig blev mærkeligt nok ikke straks revet med af det vejr, der da gik over landet; han så tværtimod med megen skepsis på den omvæltning, der fuldbyrdedes. Endnu var han tilhænger af enevælden. Men han ville gerne lade sin røst høre i drøftelsen af alle dagens spørgsmål; hans talerstol blev ugeskriftet »*Danskeren*«, som han udgav fra 1848 til 1851. Hans syn skiftede i disse år under indtryk af begivenhederne ikke så lidt; men visse linier holdt han fast. Grundtvigs opfattelse var hverken særlig klar eller konsekvent. På den ene side holdt han med bestemthed på, at Danmarks grænse gik til Ejderen. På den anden side var han en voldsom modstander af de nationalliberales bestræbelser for at indlemme Slesvig i kongeriget og viste i det hele et

⁵⁾ Tidsskriftet Danmark 1941 nr. 2.

⁶⁾ H. F. Rørdam: Peter Rørdam II, 35. Brev af 30. 1. 1846.

⁷⁾ H. F. Rørdam: Peter Rørdam II, s. 64. Breve af 4. 6. og 12. 6. 1847.

skarpt blik for de vanskeligheder, som det tyske element i Sydslesvig kunne skabe for det unge folkestyre. I denne forbindelse fremsatte Grundtvig ofte synspunkter, hvis naturlige konsekvens måtte være et forslag om, at Slesvig blev delt; men han drog ikke selv denne slutning af sine overvejelser. Tre hovedtanker holdt han hele tiden fast ved: 1) at Danmarks grænse skulle gå ved Ejderen, 2) at Sønderjylland ikke måtte indlemmes i Danmark således, at det tyske mindretal i Sydslesvig kunne få politiske rettigheder og 3) at kirke og skoleforhold skulle ordnes efter de samme frisindede linier, som han ønskede fulgt i kongeriget.

De muligheder for en løsning af det slesvig-holstenske spørgsmål, der i 1848 blev drøftet, var: helstaten, Ejderpolitikken og delingstanken; af disse tre var Ejderpolitikken så langt den mest populære. Det er blevet hævdet, at Grundtvig var at finde blandt delingstankens tilhængere⁸⁾. Det er imidlertid ikke rigtigt: Grundtvig har vel fremsat alle de betragtninger, der kunne føre til denne opfattelse; men han var indtil 1864 en modstander af Sønderjyllands deling. Hans historiske følelse var ham for stærk; minderne om Uffe og dronning Thyra, den rolle, Danevirke og Ejder spillede i dansk overlevering, vejede til syvende og sidst tungere til end erkendelsen af, at forudsætningerne for et harmonisk samliv mellem dansk og tysk ikke længere var tilstede i det danske rige. Først efter 1864 møder vi Grundtvig blandt tilhængerne af den rene nationale løsning. Men Ejderpolitikken i gængs forstand var han ikke.

Når man har regnet Grundtvig med til delingstankens tilhængere, skyldes det især et foredrag, han holdt i den slesvigske hjælpeforening 14. marts 1848⁹⁾. Han siger heri bl. a.: »en . . . Kiendsgierning er det, at Kongeriget Danmark, hvorvidt det end gik i gamle Dage, nu dog ikke gaaer en Fodsbred længere, end til Grændsen af *Hertugdømmet Slesvig*, og at det *Danske Land* gaaer i det allerhøieste kun saa vidt, som man *taler Dansk*, og i grunden ikke længere end man *vil blive ved at tale Dansk*, altsaa til ensteds, man ved ikke hvor, midt inde i *Hertugdømmet Slesvig*«.

Denne klare og nøgterne erkendelse af Sønderjyllands nationale stilling måtte, efter vore begreber, føre til et forslag om en deling som den rimeligste udvej af vanskelighederne. Men Grundtvig sammenfatter sin opfattelse med disse ord: »Spørgsmaalet er nu altsaa kun, hvad vi efter at have indrømmet Kiendsgerningernes Urokkelighed kan gjøre med Rette og rimeligvis med Held for at hævde vort gamle Krav paa hele *Slesvig* og at hævde Danskens utabelige Ret til i *Hertugdømmet Slesvig* i alle Maader at staa ved Siden af Tydsken«. Problemet for Grundtvig er altså ligeberettigelse mellem dansk og tysk, ikke Slesvigs statsretslige stilling, der er hævet over enhver tvivl.

⁸⁾ Holger Begtrup: Det danske Folks Historie i det 19. Aarhundrede III, s. 37. Johan Borup: Grundtvig, s. 190 f.

⁹⁾ Danskeren 26. 4. 1848.

For saa vidt er Grundtvig altsaa enig med Ejderpolitikerne; men han er uenig med dem om Sønderjyllands stilling i riget. De nationalliberale ville indlemme hertugdømmet i kongeriget og lade een forfatning omfatte hele landet, dog med en vis særstilling for Slesvig. Grundtvig er modstander af indlemmelsen; han troede ikke på, at forfatningen var en vidunderkur, der løste alle vanskeligheder. I sit foredrag advarede han stærkt imod en indlemmelse, fordi den ville føre til en uretfærdig krig. Han afviste ikke enhver krig for Slesvig; hvis man fra tysk side ville hindre adskillelsen mellem Sønderjylland og Holsten, var det krigsgrund nok, eller hvis tyskerne trådte danskerne på nakken. »Saasnat man derimod uden Slesvigs Minde vil gaa et Skridt videre og . . . lægge eller smække det til Kongeriget Danmark, da siger jeg: det gaar vist aldrig godt«. Grundtvig ville ikke »hævde en forældet Ret til levende Mennesker, der aldrig kan hævdes ved Magt, uden at man behandler dem som bortløbne Slaver«.

Set fra Grundtvigs synspunkt var opgaven først og fremmest at ordne samlivet mellem dansk og tysk i selve landsdelen, således at danskheden kunne komme til sin ret, uden at man gik tyskheden for nær. I den første tid stod Grundtvig med stor styrke på dette standpunkt, men han nærmede sig i årenes løb mere og mere Ejdertanken uden dog nogensinde at opgive sin modstand mod en politisk indlemmelse af Sønderjylland i kongeriget.

I de første måneder af 1848 ivrede Grundtvig voldsomt imod de nationalliberale, der i hans øjne havde stirret sig blinde på det rent politiske og mente, at spørgsmålet var løst, når det blot i alle brevskeber og på alle landkort kom til at stå, at Danmark gik til Ejderen. Grundtvig holdt fast ved, at en hovedopgave stadig var kampen mod tyskheden i Danmark. Han fandt det soleklart, at sejrede ikke snart dansken og danskheden til Kongeåen, da kunne alverdens stormagter, om de end ville, ikke frelse Danmarks rige¹⁰). Her er altså udtrykkelig Kongeåen trukket op som grænse for det egentlige Danmark. — Men utrætteligt talte Grundtvig sin sag og betonedede stadig, at hovedopgaven var danskhedens udfrielse fra tyskheden. I bred sammenhæng kom han ind på spørgsmålet i en artikelserie »Den Danske, den Tydske og den Franske Sag«¹¹). Hans ord var ikke mindre udfordrende end før. I alt for høj grad identificerede københavnernes efter Grundtvigs mening den danske og slesvigske sag. »Den danske Sag staar meget slet, saalænge man ikke seer, at Spørgsmaalet om Hertugdømmet Slesvig, hvor vigtigt det end som vort gamle Grændse-Spørgsmaal kan være, det er dog kun en Bisag, hvorom et magert Forlig er bedre end en fed Proces, naar først Hovedsagen, som er Danskhedens Frelse fra Tyskheden, var bragt i Rigtig-

¹⁰) Danskeren 29. 3. 1848.

¹¹) Danskeren maj-juni 1848.

hed¹²⁾). Tanken om Slesvigs indlemmelse tog han igen afstand fra og undrede sig over, at man ikke engang nu ville lade den tanke fare, nu da end ikke en eneste købstad var forblevet tro, end ikke Flensborg; og sydslesvigerne alle som een var os hadske til gavns. Grundtvig håbede dog, at københavnerne fattede det gode forsæt: »at hvordan end Bladet vender sig, og hvor blidt end Lykken vil smile til de danske Vaaben, aldrig mere at tænke paa det fortydskede, forbistrede Sydslesvigs Indlemmelse i Kongeriget, aldrig lade en eneste Tydsker beholde Dansk Indfødsret, eller en eneste Tydsk Mand have Mund eller Mæle eller Stemme paa den Danske Rigsdag«.

For Grundtvig var det et meget væsentligt punkt, at den danske rigsdag kunne blive rent dansk; alene de sproglige vanskeligheder måtte give dette hensyn en stor vægt. Hvis sydslesvigerne skulle have stemmeret på lige fod med landets øvrige børn, måtte man gøre rigsdagen tvesproget, og derved ville man faktisk udelukke en mængde jævne mennesker fra at blive medlemmer af rigsdagen eller i hvert tilfælde give en ny impuls til udbredelsen af tysk dannelse i Danmark. Det ville altså få yderst ubehagelige følger. Grundtvig kritiserede da også valgloven til den grundlovgivende rigsdag, især fordi den gav valgret og valgbarhed til alle indbyggere i Slesvig, der ikke alene brugte et fremmed tungemål, men som også havde båret avindsskjold mod riget¹³⁾.

Grundtvigs stærke uvilje mod de fortydskede sydslesvigere kunne lede til den tanke, at Grundtvig ville slutte sig til delingstilhængerne. Men det var heller ikke nu tilfældet; Grundtvig gik som en selvfølge ud fra, at Danmark skulle beholde hele Sønderjylland. Han fremhævede Danevirkestillingens militære vigtighed og foreslog, at der skulle anlægges en fæstning, »der baade har Danevirkes uforglemmelige Navn og hviler paa en Deel af den dyrebare Grund, som kjerlige Dannemænds Hierteblod gennem et Aartusinde har indviet til Danmarks Forsvar«. En fæstning ved Danevirke krævede en dansk befolkning i ryggen, og Grundtvig foreslog, at man skulle gøre, hvad man kunne, for at få tyskerne til at flytte bort fra Slesvig by¹⁴⁾.

I sensommeren 1848 var delingstanken ret stærkt på tale i Danmark; adskillige af de ledende mænd fra martsdagene gik ind for den, da det havde vist sig, at Ejderpolitikken ikke kunne gennemføres. Hellere et mindre areal, der udgjorde en national enhed, end et større område, der bød på uforligelige modsætninger, tænkte de. Mest konsekvent forfægtedes delingstanken af forfatteren H. E. Schack. I den livlige drøftelse tog Grundtvig også del, men på delingsmodstandernes side. Rigtignok skrev han i et brev til sønnen Svend om Schack, at om denne var lidt mindre

¹²⁾ Danskeren 10. 5. 1848.

¹³⁾ Danskeren 4. 10. 1848.

¹⁴⁾ Danskeren 7. 6. 1848.

løs, var han måske ikke så uenig med ham; »thi en Inddeling er jo ogsaa en Deling, og en saadan bør vist nok finde sted, kun under dansk *Høihed*«¹⁵). Offentligt tog han kraftig til orde mod enhver deling. Han var bange for, at denne løsning ikke ville føre til et endeligt resultat. Hellere end at dele halvt med fjenden, siger han, måtte vi lade ham tage det hele med stålhandsker og så håbe på bedre tider og voksende misfornøjelse hos den undertrykte danske befolkning. Havde vi ikke magt til at forsvare hele Slesvig, havde vi heller ikke magt til at forsvare det halve, og vi kunne fortsætte med delinger op gennem Jylland, indtil fjenden havde taget det hele. Han kaldte delingsforslaget et raad, der var »saa fortvivlet, efter Omstændighederne saa latterligt og Folket saa modbydeligt, at det koster Overvindelse at bekæmpe det med andre end Spottens og Harmens bidende Vaaben«.

Grundtvig ønskede hverken at indlemme Slesvig borgerligt i det danske samfund, eller at der skulle gives Sønderjylland politisk selvstændighed. Hans forslag gik ud på, at Danmark skulle gøre sin ejendomsret til hele Slesvig gældende uden at gøre en eneste slesviger uret, således at alle slesvigere skulle få så megen frihed og selvstændighed, som Danmarks tarv og sikkerhed tillod, men det skulle de også nøjes med, ellers måtte de flytte over Ejderen: »Har Danmark ikke Mod, Fasthed og Klogskab til virkelig at *beherske* Slesvig og gjøre det saa *dansk* som muligt, da nytter det dem vist nok ikke, at de har Mod og Magt til at indtage Slesvig«¹⁶).

Dette synspunkt fastholdt Grundtvig i den følgende tid. Hans ord kunne være meget stærke: »Danskerne har . . . utabelig Ret til at herske i Sønderjylland«. »Gud har givet deres Vaaben Sejer og derved givet dem Magt til at herske i Sønderjylland«, skrev han, da krigen var forbi, og den magt skal de bruge så menneskeligt som muligt, men også frit og kiækt uden at bryde sig det mindste om nogen indvending, hvorfra den så kommer, og uden al skånsel, hvor den oprørske tænkemåde møder dem med »væbnet Haand«, om det så kun er en oprørsk pen. Men det var dog kun den ene side af sagen: »Tanker skal de lade være todfrie, hvor aabenbar de saa enten indføres eller overføres, thi hvor man kan gjøre, hvad man vil, skal man ogsaa lade Folk tænke og sige, hvad de vil, ellers forbitrer man ikke blot de ligegyldige, og faaer ikke blot bestandig Skin af Grumhed, men øver virkelig, om end tit uden selv at vide det, den aller unødvendigste, unyttigste og uforsvarligste Grumhed«¹⁷).

På dette punkt sejrede Grundtvigs frisind. Den frihed, han i almin-

¹⁵) N. F. S. Grundtvig og hans nærmeste Slægt under Treaarskrigen, s. 439. Brev 9. 9. 1850.

¹⁶) Danskeren 12. 12. 1849.

¹⁷) Danskeren 22. 11. 1851.

delighed krævede i skole og kirke, skulle også gælde den nationale modstander, og i årene mellem krigene forfægtede han konsekvent den åndelige selvbestemmelsesret i sin kamp mod regeringens sprogpolitik, der støttedes af så at sige hele den offentlige mening.

Allerede i 1848 havde han taget spørgsmålet op om samlivet mellem dansk og tysk; når han ikke ville Slesvigs deling, måtte det jo være et meget væsentligt punkt. Han fremsatte et meget ejendommeligt forslag til en sprogordning, der skulle bygge på folkesprogene i egentligste forstand, dansk, frisisk og plattysk. Hvor højtysk hidtil havde været kirkesprog, burde der prædikkes i dette sprog hveranden søndag, men i øvrigt skulle kun folkemålene bruges; og så tilføjer Grundtvig »medens naturligvis også al Kirke-Tvang og Skole-Tvang ophæves, saa hvem der ikke er fornøjet enten med Sprog eller Lærdommen i den offentlige Kirke og Skole, frit kan søge sin Oplysning og Opbyggelse, hvor han venter at finde den«¹⁸⁾.

Desværre havde de mænd, der tilrettelagde den danske sprogpolitik i Sønderjylland ikke sans for frihedens nødvendighed. Der indførtes tvungent dansk skolesprog i 47 mellemslesvigske sogne; trods befolkningens kraftige protest og de meget uheldige følger, sprogordningen havde for Danmarks anseelse ude i verden, fastholdtes sprogtvangen. Da sagen blev bragt på bane ved det nordiske kirkemøde i København 1857, tog Grundtvig kraftigt til orde for den fuldstændige kulturelle frihed, mens præster fra Mellemslesvig gik hårdt imod ham ligesom næsten alle ledende politikere og blade. Kun en lille kreds af grundtvigsk-prægede sønderjyder, hvis mest kendte mænd var Cornelius Appel og Sigfred Ley, sluttede op om hans tanker og søgte at skaffe opmærksomhed om dem. Ved et møde i Løgumkloster 1861 stødte de imidlertid på kompakt modstand hos de ledende sønderjyske politikere; også den senere så kendte venstrepolitiker Sofus Høgsbro fra Rødding gik imod dem. Efter mødestedet Løgumkloster fik frihedens tilhængere navnet klosterbrødrene. Af samtiden blev de overset, men de ideer, de fylkedes om, vandt i 1920 sejr. Da havde Grundtvigs tanker sat sit præg på hele det danske folk, så det føltes som en selvfølge, at der ikke kunne være tale om nogen national tvang i kirke eller skole¹⁹⁾.

Hvad selve grænsespørgsmålet angår, holdt Grundtvig mellem krigene fast på, at skellet skulle gå ved Ejderen. I 1850 havde han formet sit håb i verset

Fra Als til Dannevirke,
Fra Sli til Ægirs Dør
skal Danmarks Løver springe
paa Gyldengrund som før;

¹⁸⁾ Danskeren 7. 6.1848.

¹⁹⁾ Jacob Appel: Klosterpolitikken. Festskrift til H. P. Hanssen, s. 174 ff.

hos Angler og hos Friser
i gjenfødt Vennelag
skal synges Kjæmpeviser
om Sejrens Julidag.

Eller udtrykt på en anden måde i digtet »Om hundrede Aar« fra samme tid:

Om hundrede Aar findes ej ved Slien
et Slesvig meer, men kun Hædeby,
paa dansk synger Fuglen og surrer Bien
om Old-Dannevirke opbyggt paa ny,
om Danebods Alter, hvor uden Bram
staa »Løven fra Slesvig«, et Paaskelam.

Når man læser disse vers, kan det være på sin plads at minde om, at Grundtvig i 1848 har skrevet:

Til et Folk de alle høre,
som sig regne selv dertil,
har for Modersmaalet Øre,
har for Fædrelandet Ild.
Resten selv som Dragedukker
sig fra Folket udelukker,
lyser selv sig ud af Æt,
nægte selv sig Indfødsret²⁰).

Dette vers rummede som så meget af det, Grundtvig har skrevet, de naturlige forudsætninger for en politik på nationalitetsprincipets grund; men det ændrer intet ved den kendsgerning, at Grundtvig alligevel var en modstander af en sådan politik. Gang på gang kom det til udtryk i tiden mellem krigene. I 1853 var han med ved dannelsen af den såkaldte »Dansk Forening«, der protesterede imod, »at det dyrekøbte Sønderjylland eller Slesvig i Stedet for at knyttes nærmere til Danmarks Rige, hvortil det hører fra Arildstid, kunne blive endnu skarpere skilt derfra«²¹).

I 1861 støttede han »Dannevirkeforeningen«, der var et udtryk for de ejderpolitiske stemninger i det danske folk²²). Det må dog tilføjes, at Grundtvig ved denne lejlighed med fuld fastholdelse af Ejderen som grænse talte for forsoning med tyskerne i vendinger, der afveg en hel del fra de gængse. Mens han i 1848—50 ikke havde troet, at en forso-

²⁰) Digtet »Folkeligt skal alt nu være« i Danskeren 30. 8. 1848.

²¹) Rosendahl: Grundtvig og Sønderjylland. Danskeren XII, 1896.

²²) Neergaard: Under Junigrundloven II, s. 442 f.

ning var mulig, så talte han nu om en fælles dansk-tysk interesse i et Pangermanien over for et Panromanien (det var på det tidspunkt, da Italiens enhed var blevet gennemført ved Frankrigs hjælp) og et Pan-slavonien. Herover for måtte der stilles et forbund af Tyskland, England og Norden, som han sætter lig med den protestantiske kristenhed og åndelighedens og hjertelighedens sidste håb i Europa²³).

Nogen praktisk politik var ikke mulig på dette grundlag, men det viser Grundtvigs trang og evne til at se en stor sammenhæng. Det må dog ikke tilsløre, at Grundtvig i forholdet mellem dansk og tysk var tilhænger af en kraftig dansk politik; og man kan ikke frikende ham for et medansvar for den nationale selvovervurdering, der prægede årene mellem krigene, og som gjorde 1864 til så bitter en opvågnen.

I 1864 slog den erkendelse igennem i det danske folk, at målet for den danske politik måtte være den rene nationalstat. Krigens udgang gjorde nu også Grundtvig til tilhænger af den delingspolitik, som han så heftigt havde bekæmpet, og han var i sine sidste år en af dem, der stærkest holdt fast ved troen på, at det danske Sønderjylland nok skulle blive genforenet med moderlandet. Ved det grundtvigske vennemøde i København 1865 sluttede han en af sammenkomsterne med ønsket om, at den almægtige ville føre den *danske* del af Slesvig tilbage til Danmark²⁴). Efter hans forudsætninger kunne han være kommet til dette resultat længe før, men hans stærke, historisk bestemte nationale følelse holdt ham tilbage. Samtidens almindelige ejderdanske indstilling har muligvis gjort sit, skønt den offentlige mening sædvanligvis ikke hindrede ham i at gå sine egne veje.

Grundtvig tog straks den fulde konsekvens af 1864; og nu var der skabt forudsætninger for, at hans folkelige frihedsideer kunne bane sig vej, ikke mindst blandt de danske sønderjyder. Den betydning disse ideer har fået, har gjort det naturligt, at man ved vurderingen af Grundtvigs syn på det sønderjyske spørgsmål særlig har heftet sig ved denne side af Grundtvigs opfattelse; hans frihedstanker var nemlig i pagt med fremtiden og blev bestemmende, da Danmarks kulturelle politik i Sønderjylland i 1920 blev fastlagt.

²³) Fædrelandet 26. 1. 1861.

²⁴) H. Bruun: Biskop N. F. S. Grundtvigs Levnetsløb II, s. 479.